

JULIJE DEROSI

MATIČIN KALENDAR I DVIJE ZNAČAJNE OBLJETNICE

Julije Derossi
Ante Starčevića 8
HR 23000 Zadar

UDK: 059:003.349.1:070](497.5)
Pregledni članak
Ur.: 2002-12-27

Na temelju *Kalendar*a 2003 Matice hrvatske (*Glagoljaško blago Like i Krbave*) s reprodukcijama pojedinih stranica najpoznatijih glagoljskih kodeksa iz 14. i 15. st. (misali, brevijari, zbornici), i s tekstovima Stjepana Damjanovića, autor ovoga članka spominje dvije značajne obljetnice tiskanih glagoljskih knjiga: 520. obljetnicu hrvatskog prvotiska (*editio princeps*) *Misala 1483.* i 110. obljetnicu Parčičeva misala iz godine 1893.

U članku autor analizira bitne značajke obaju misala u kontekstu hrvatskoga rukopisnog i tiskanog glagoljskog kompleksa.

Matičin kalendar za 2003. – spomenik hrvatskom glagoljaštvu

Matica hrvatska u Zagrebu tiskala je za godinu 2003. kalendar posvećen glagoljaškom blagu Like i Krbave. U kalendaru su prekrasne reprodukcije pojedinih stranica u boji iz pet rukopisnih glagoljskih misala, iz četiriju rukopisnih glagoljskih brevijara i reprodukcije stranice iz triju glagoljskih zbornika. Iz misala reproducirana je po jedna stranica *Misala kneza Novaka* (1368.), *Berlinskog misala* (1402.), *Ročkoga misala* (oko 1421.), *Beramskoga / Ljubljanskog misala* (pisan najkasnije 1426.) i *Misala Borg. Illirico 8* (1435.). Iz rukopisnih glagoljskih brevijara reproducirana je po jedna stranica *Brevijara u dva dijela* (1379. i 1387.), *Brevijara Borg. Illirico 10* (1485.), *Prvoga novljanskog brevijara* (sredina 15. st.) i *Drugoga novljanskog brevijara* (1495.). Iz glagoljskih zbornika reproducirana je po jedna stranica *Kolunićeva zbornika* (1486.), *Petrinićeva zbornika* (1503.) i *Tkonskoga zbornika* (početak 16. st.)

Uz svaku reprodukciju nalazi se vrlo prikladan tekst iz pera Stjepana Damjanovića, našega poznatog proučavatelja starocrkvenoslavenskog jezika i hrvatske glagoljske baštine. Profesor Damjanović autor je i završnoga sintetskog teksta na koncu kalendara – *Glagoljaško blago Like i Krbave*. U tekstovima uz reprodukcije profesor Damjanović daje sažete, ali vrlo bitne značajke svakoga rukopisnog kodeksa iz kojega je reprodukcija. I tekstovi uz reprodukcije i završni opći tekst o ličkom i krbavskom glagoljaškom blagu svjedoče – uz reprodukcije pojedinih stranica rukopisnih glagoljaških kodeksa – o visokoj razini hrvatskoglagoljske pisane kulture iz posljednjih dvaju stoljeća srednjega vijeka. Dobro kaže prof. Damjanović na koncu završnoga teksta: "Budete li se pažljivo zagledali u snimke i strpljivo pročitali nevelike tekstove, naći ćete ozbiljne argumente za ponos što pripadate narodu koji ih je stvorio prije više od pola tisućljeća."

Ovaj krasan *Matičin kalendar*¹ što su ga uredili Josip Bratulić, Stjepan Damjanović i Stjepan Sučić, uz fotografije Zvonimira Atletića i u likovnoj opremi Marine Čorić, tiskan je u vrlo prikladnoj godini. Naime, sljedeće je godine, tj. 2003., 520. obljetnica znamenitoga hrvatskog Prvotiska (*editio princeps*) glagoljskog *Misala* dotiskanog 22. veljače 1483. Također je sljedeće godine i 110. obljetnica poznatoga hrvatskoglagoljskog misala slavnoga glagoljaša i leksikografa Dragutina Antuna Parčića, posljednje izdanje misala tiskano glagoljskim slovima. To je *Rimski misal, slavěnskimi' ezikom' ... izdan'*, tiskan u Rimu u siječnju 1893. Ta dva misala, tj. Prvotisak iz 1483. i Parčićev iz 1893., znače u kulturnopovijesnom smislu početak i svršetak hrvatskoglagoljskog tiska i primjeri su starocrkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije. *Matičin kalendar* s reprodukcijama stranica znamenitih hrvatskoglagoljskih rukopisnih kodeksa iz 14., 15. i početka 16. stoljeća kao da je naručen da se iz njega na popularan i pristupačan, ali znanstveno utemeljen način bolje shvati i vrijednost spomenutih dvaju tiskanih hrvatskoglagoljskih misala – Prvotiska iz 1483. i Parčićeva iz 1893.

Prva tiskana hrvatska knjiga – glagoljski Misal 1483.

Hrvatskoglagoljski misal 1483. prva je poznata i očuvana hrvatska tiskana knjiga. Ako se zna da je tiskarstvo u Europi počelo u polovici petnaestoga stoljeća (Gutenbergova *Biblija* u Mainzu 1455.), onda je razvidno da se hrvatsko tiskarstvo uključuje u same početke europskoga tiskarstva. Ta činjenica svjedoči da je Hrvatska uoči nesretne Krbavske bitke 1493. bila u kulturnom smislu

¹ Kompjutorski slog: Tehnički centar NZMH, tisak DENONA.

jednakopravna s razvijenim europskim zemljama. A po velikom broju sjajnih rukopisnih glagoljskih kodeksa u 14. i 15. stoljeću jasno je kako početak tiskarstva u Hrvatskoj ne možemo promatrati kao slučajnu ili osamljenu pojavu izvan općega kulturnog hrvatskoglagoljskog kompleksa. Znakovito je da se u 15. stoljeću utemeljuje i hrvatska književnost na latiničnom pismu, na čistom hrvatskom jeziku, i u dobrom dijelu svjetovnoga značaja, a bogata je i hrvatska književnost na latinskom jeziku. Hrvatski Prvotisak javlja se, dakle, u doba kad se hrvatska knjiga može podičiti trima sastavnicama – glagoljaškom, nacionalnom latiničnom i latinskom. Tako je Prvotisak logična pojava u jednoj razvijenoj jezičnoknjiževnoj kulturnoj sredini.

Misal 1483. uzorno je tiskano djelo koje svjedoči i o visokoj tiskarskoj i kulturnoj razini onih hrvatskih glagoljaša koji su ga priredili i tiskali. Očuvan je u desetak primjeraka koji se nalaze u hrvatskim i inozemnim knjižnicama (Zagreb, Bol na Braču, Vatikan, Beč, Petrograd, Washington), a na temelju primjeraka iz Vatikanske knjižnice i iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu načinjen je 1971. sjajan pretisak hrvatskoga Prvotiska, uvezan u pergament i s popratnim tekstovima koji svestrano osvjetljaju prvu hrvatsku tiskanu knjigu. Izdavači su bili zagrebački Liber i Mladost, a popratne tekstove napisali su Josip Tandarić, Eduard Hercigonja, Mladen Bošnjak, Marija Pantelić, Zvonimir Kulundžić i Anica Nazor, a bibliografiju je izradio Mladen Bošnjak. Pretisak (reprint) hrvatskoglagoljskog Prvotiska dostojan je spomen na tu prevažnu hrvatsku inkunabulu.

Misal je najvažnija bogoslužna (liturgijska) kanonska (propisana) knjiga. Kako piše u *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, to je knjiga "u kojoj su skupljeni u jedno svi tekstovi (molitve, psalmi i čitanja) što se upotrebljavaju kod mise, s naznačenim uputama za obavljanje pojedinih obrednih dijelova (rubrike) za svu liturgijsku godinu."² Nisu slučajno naši glagoljaši odlučili da baš misal bude prva tiskana knjiga, a misal je i inače bio značajna tiskovina u prvo doba tiskarstva. Dvije poznate hrvatske glagoljske tiskare – senjska i riječka – tiskale su misale kao svoja najznačajnija izdanja. Senjska je tiskala *Misal* 1494., a riječka *Misal hrvacki* (Kožičićev) 1531. Na žalost, na Prvotisku nije zabilježeno mjesto tiskanja pa je pitanje gdje je taj misal tiskan, izazvalo različite odgovore i domišljanja. Neki znanstvenici držali su da je tiskan u inozemstvu (u Veneciji), a drugi da je tiskan u Hrvatskoj (Izola, Modruš, Kosinj). Na Prvotisku u kolofonu (bilješka na koncu knjige – impresum) piše samo to da je tiskanje misala bilo završeno 22. veljače 1483. – *lēt g(ospod)nih' 1483. m(ěse)ca perv(a)ra d'ni 22. ti mis(a)li biše svršeni*, a ne piše ništa ni o mjestu tiskanja, ni o urednicima, ni o tiskarima.

² A. BADURINA, 1979, 405.

Mnogi znanstvenici pretpostavljali su gdje je naš Prvotisak mogao biti tiskan. U prošlosti je prevladavalo mišljenje da je tiskan u Mlecima (Veneciji), koji su u prvom razdoblju tiskarstva bili značajno tiskarsko središte gdje su se tiskale i brojne hrvatske glagoljske i latinične knjige. U Veneciji je godine 1493. tiskan glagoljski brevijar Blaža Baromića, jednoga od tiskara izdanja senjske glagoljske tiskare – *Misala* 1494. i *Spovidi općene* 1496., a u Veneciji je godine 1495. tiskana i prva knjiga na hrvatskom jeziku latinicom – *Lekcionar Bernardina Splićanina*. Godine 1528. tiskan je u Veneciji glagoljski *Misal Pavla Modrušanina*. Itd., itd. Ukratko, ne bi bilo ništa neobično ni neprihvatljivo da je *Misal 1483.* također tiskan u Mlecima. No baš činjenica da u kolofonu našega Prvotiska ne piše gdje je tiskan, a na mletačkim hrvatskoglagoljskim i latiničnim izdanjima piše da su tiskani u Mlecima, dovela je do toga da u novije doba u proučavatelja hrvatskog glagoljizma prevladava mišljenje kako je Prvotisak tiskan negdje u Hrvatskoj, svakako na prostoru hrvatske glagoljaške pismenosti i književnosti, u prvom redu negdje u jugozapadnoj i južnoj Hrvatskoj. Kako se već u jednom opisu (vizitaciji) Like i Krbave iz godine 1696. na latinskom jeziku spominje Kosinj kao mjesto koje je prije turskih provala bilo nadaleko poznato, a to dokazuju i ilirski (glagoljski) brevijari tiskani u Kosinju ("*... indicio sunt impressa Breviaria Illyrica ... hic impressa*" – dokaz su tiskani ilirski brevijari ... ovdje tiskani), to je općenito u znanstvenim krugovima prihvaćeno da je u Kosinju prije Krbavske bitke djelovala glagoljaška tiskara. O toj tiskari očito govori povjesničar Radoslav Lopašić kad spominje Kosinj kao mjesto u kojemu su se tiskale knjige "prvi put na hrvatskoj zemlji",³ a spominje kosinjsku tiskaru i pavline glagoljaše kao čimbenike u djelovanju te tiskare i Stjepan Pavičić u *Hrvatskoj enciklopediji*.⁴ Razumije se, kosinjsku glagoljašku tiskaru puno spominju i drugi osim Lopašića i Pavičića, a u novije doba osobito bibliolog Zvonimir Kulundžić,⁵ ali očito je da svi oni svoje spoznaje o kosinjskoj tiskari temelje na već spomenutom opisu Like i Krbave iz godine 1696.⁶ koji se pripisivao senjskom biskupu Sebastijanu Glaviniću (dr. Mile Bogović pripisuje taj opis senjskom svećeniku Marinu⁷). Kosinj je danas uglavnom i znanstveno prihvaćen kao mjesto u kojemu je bila prva hrvatska tiskara, ali se uz tu tiskaru veže samo tiskanje glagoljskoga brevijara iz 1491.,⁸ a čiji se jedini očuvani primjerak danas čuva u Veneciji, i to bez posljednjega lista, gdje je vjerojatno u

³ R. LOPAŠIĆ, 1888.

⁴ S. PAVIČIĆ, 3, 1942, 563.

⁵ Z. KULUNDŽIĆ, 1960, 1966, 167-308; ISTI, 1969; ISTI, 1972, LXIX; ISTI, 1983.

⁶ *Brevis et compendiosa duorum Comitatum Regni Croatiae Likae et Corbaviae descriptio*.

⁷ M. BOGOVIĆ, 1991a, 5; ISTI, 1991b, br. 27.

⁸ V. ŠTEFANIĆ; 1956, 200; ISTI, 1969, 15; J. BRATULIĆ, 1995, 109.

kolofonu bilo zabilježeno mjesto i vrijeme tiskanja. (*Brevijar* 1491. pretiskan je 1991.) *Misal* 1483. ima u očuvanom kolofonu zabilježeno vrijeme tiskanja, ali se mjesto ne spominje. Zvonimir Kulundžić uporno je dokazivao da je hrvatski Prvotisak također tiskan u Kosinju, o tome je puno pisao i zbog toga upadao u oštre polemike i s ustanovama i s pojedincima (u prvom redu sa Staroslavenskim zavodom "Svetozar Ritig"). Hrvatska se znanost nije ni do danas, tj. do 520. obljetnice prve hrvatske inkunabule, određeno izjasnila o mjestu njezina tiskanja.

Dva su razloga zbog kojih se *Misal* u znanstvenim krugovima i dalje najčešće promatra kao knjiga koja nije tiskana u Kosinju. Razumije se, kako je glavni razlog činjenica da na Prvotisku ne piše gdje je tiskan, a Kosinj se, opet, ne prihvaća kao mjesto tiskanja zbog toga što tiskarska slova *Brevijara* 1491., a koji se uglavnom vezuje uz kosinjsku tiskaru, nisu ista kao slova (manja) u *Misalu* 1483. Različitost glagoljskih slova u te dvije hrvatske inkunabule kao da je i glavni razlog što se ne prihvaća Kosinj kao mjesto tiskanja Prvotiska.⁹ To što na Prvotisku ne piše gdje je tiskan, prije može biti razlog tvrdnji da je on tiskan u Kosinju jer bi npr. mletačko izdanje vrlo vjerojatno u kolofonu imalo zabilježeno mjesto tiskanja.

Mladen Bošnjak u svom radu *O hrvatskom glagoljskom Prvotisku*¹⁰ navodi sedam razloga koji govore u prilog mišljenju da je Prvotisak tiskan "negdje na hrvatskom području", ali ni on ne prihvaća Kosinj kao mjesto tiskanja Prvotiska (prihvaća da je *Brevijar* 1491. tiskan u Kosinju). Mladen Bošnjak navodi sva mišljenja o mjestu tiskanja prve hrvatske inkunabule, što je dragocjena pomoć svim onima koji se danas zanimaju za problematiku *Misala* 1483. Svakako, Zvonimir Kulundžić ostaje kao onaj proučavatelj hrvatske glagoljske tiskane knjige koji je do konca odrješito ostao u uvjerenju da je i *Misal* 1483. tiskan u Kosinju i to obrazlagao u brojnim svojim radovima, vezujući tiskanje Prvotiska uz poznatoga glagoljaša, pisara Broza Kolunića, pisara poznatoga *Kolunićeva zbornika* 1486., i Anža VIII. Frankopana Brinjskog, patrona brojnih glagoljaških samostana u pavlinskoj hrvatsko-istarskoj vikariji.

Činjenica je da je prvi hrvatski tiskani misal rađen prema slavnom rukopisnom glagoljskom misalu krbavskoga kneza Novaka Disislavića iz godine 1368. Novakov misal dospio je 1405. u Nuglu kod Roča u Istri i bio je u Istri kad se pripremao prvi tiskani misal. O tome svjedoči poznati zapis žakna Jurja iz Roča na *Misalu kneza Novaka* (26. lipnja 1482.), a u kojemu žakan Jurij oduševljeno zapisuje da "naša štampa gori gre", tj. da se rađa hrvatsko

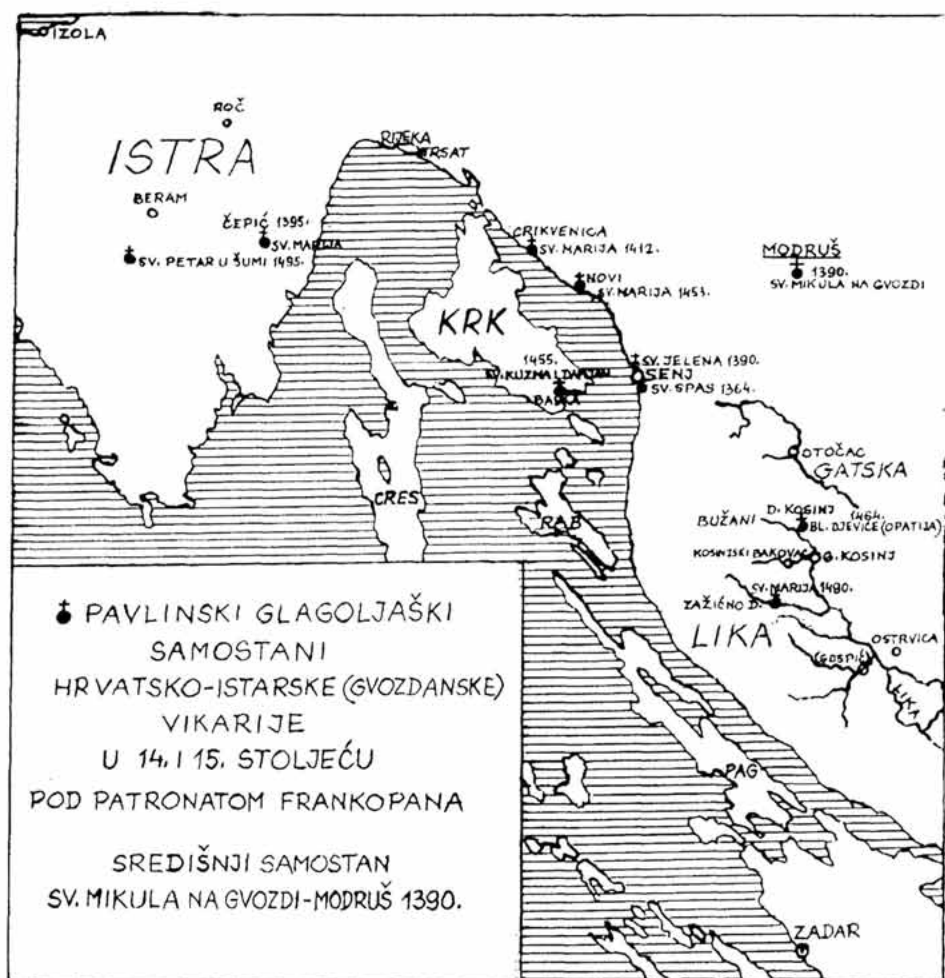
⁹ J. TANDARIĆ, 1991; A. NAZOR, 1971.

¹⁰ M. BOŠNJAK, 1971, XXXI.

tiskarstvo. Taj zapis, koji je pisan u Izoli, i istarski elementi u samome tiskanom misalu, navode neke znanstvenike na zaključak da su Prvotisak pripremali istarski glagoljaši i da je tiskara bila "negdje u Istri", npr. kod Izole. Tako danas uglavnom imamo dva značajnija mišljenja o mjestu tiskanja *Misala* 1483.: Kulundžićevo da je tiskan u Kosinju, i nekolicine proučavatelja da je tiskan "negdje u Hrvatskoj", najvjerojatnije u Istri. Tome treba dodati i starije mišljenje da je Prvotisak tiskan u Veneciji.

Oni naši znanstvenici koji niječu Kosinj kao mjesto tiskanja *Misala* 1483. (iako neki od njih prihvaćaju Kosinj kao mjesto tiskanja *Brevijara* 1491.) zapravo robuju pretjeranom znanstvenom oprezu. Činjenica da su tiskana slova *Misala* 1483. i *Brevijara* 1491. različita, ne mora ništa značiti kao temelj tvrdnji da te dvije glagoljske knjige ne mogu biti tiskane u istoj tiskari. Između tiskanja *Misala* 1483. i *Brevijara* 1491. postoji vremenski razmak od 8 godina. Za to vrijeme mogla su se istrošiti slova *Misala* pa su za *Brevijar* nabavljena nova slova. Možda je tiskara imala i nekoliko tipova i veličina slova. Itd., itd. Mogli bismo se još domišljati u svezi sa slovima. Ni "istarski elementi" u *Misalu* 1483. zapravo ne govore protiv Kosinja kao mjesta tiskanja. Lika, Krbava, Senj, Primorje, otoci, Zadar, Istra – sve je to u to doba jedan čakavskoglagoljaški prostor s vrlo brojnim i vrlo čvrstim međusobnim svezama. Treba pročitati tekstove Stjepana Damjanovića uz reprodukcije glagoljaških rukopisnih kodeksa u *Kalendaru Matice hrvatske za 2003.*, osobito tekst uz reprodukciju *Brevijara Borg. Illirico 10* (mjesec srpanj). Za shvaćanje hrvatskoglagoljskog kompleksa u 14. i 15. stoljeću dragocjen je rad Mihovila Bolonića *Crkveni patronat na području senjsko-modruške biskupije*¹¹ u kojemu je navedeno kako su glagoljaški redovi imali svoje samostane od Zadra do zapadnih obala Istre, i to pod istim upravama i s vrlo jakim redovničkom fluktuacijom. Ukratko, ne bi bilo ništa neobično da su se u Lici (Kosinju!) tiskale knjige i za "istarske" glagoljaše, a, recimo, u Istri za "ličke" glagoljaše. Samo što o nekoj istarskoj glagoljaškoj tiskari nemamo nikakav, pa ni neizravan zapis, a o kosinjskoj tiskari postoji eksplicitan zapis u spomenutom opisu Like i Krbave. Naši proučavatelji hrvatskoga glagoljaštva mogli bi uz mali znanstveni rizik (a bez rizika nema ni znanstvenog napretka!) mirne duše prihvatiti Kosinj i kao tiskaru u kojoj je tiskan *Misal* 1483., to više što je vrlo vjerojatno tiskara koja je tiskala *brevijar* (koji joj se pripisuje), prije toga tiskala *misal* kao najvažniju liturgijsku knjigu.

¹¹ M. BOLONIĆ, 1973.

Glagoljski misal Dragutina Antuna Parčića 1893.

Dragutin Antun Parčić (Vrbnik, 26. V. 1832. – Rim, 25. XII. 1902.) poznati je hrvatski leksikograf i svestrani kulturni i znanstveni djelatnik. Napisao je niz talijansko-hrvatskih i hrvatsko-talijanskih rječnika (posebno je poznato 3. izdanje njegova *Rječnika hrvatsko-talijanskog*¹²), hrvatsku

¹² D. PARČIĆ, 1901.

gramatiku, a bio je i jedan od začetnika hrvatske fotografije – panoramske, portretne i znanstvene. Ovdje ćemo ga istaknuti i kao velikoga glagoljaša i proučavatelja hrvatskoga glagoljaštva. Zarana se u Vrbniku, Glavotoku i Krku upoznao s glagoljicom, a 1843. kao mladi franjevac trećoredac, dakle glagoljaš, dolazi u Zadar na dalje školovanje. U tijeku godina stekao je zavidnu naobrazbu, službovao kao svećenik u mnogim mjestima franjevačke trećoredske provincije, osobito u Zadru. Godine 1876. dolazi u Rim kao kanonik Zavoda sv. Jeronima. U Rimu je nastavio svoj plodan i raznovrstan kulturni i znanstveni rad, a u Rimu je i umro na Božić 1902.

Parčić je dosta dugo bio donekle zaboravljen i zapostavljen, a u određenom je smislu rehabilitiran tek u novije doba. Posebno se o njemu govorilo 1992. u Zadru u povodu 160. obljetnice njegova rođenja i 90. godišnjice smrti. Tada je u Zadru održan i znanstveni skup o Parčiću (Zbornik s toga skupa tiskan je 1993. u izdanju Matice hrvatske). Ponovno se o Parčiću govorilo 2002. na 100. godišnjicu smrti i 170. obljetnicu rođenja. Prije toga – 1995. – zaslugom istaknutoga Parčićeva proučavatelja prof. Zlatka Vinca izišao je u Zagrebu pretisak Parčićeva *Rječnika hrvatsko-talijanskog* iz 1901.,¹³ a 1998. Matica hrvatska izdala je izvrsnu monografiju o Parčiću iz pera hrvatskog leksikografa Igora Gostla.¹⁴ Nas ovdje posebno zanima Parčićev hrvatskoglagoljski misal iz 1893., kojemu je ove godine, tj. 2003., 110. obljetnica.

Da bismo razumjeli značenje i vrijednost Parčićeva glagoljskog misala iz 1893., moramo se podsjetiti činjenice da je u 17. i 18. stoljeću došlo do tzv. rusificiranja liturgijskih hrvatskoglagoljskih knjiga – misala i brevijara. Dotada su glagoljske knjige bile pisane ili tiskane hrvatskom redakcijom starocrkvenoslavenskog jezika, dakle onoga jezika na koji su crkvene knjige prevela Sv. braća Ćiril i Metod. No u 17. stoljeću franjevac fra Rafael Levaković u Rimu je dobio zadatak da priređuje glagoljske knjige. U tome poslu pomagao mu je unijatski rusinski biskup Matija Terlecki, koji je Levakovića uvjerio da je ruska redakcija starocrkvenoslavenskog jezika ona prava redakcija, pa je zbog toga Levaković počeo s rusifikacijom hrvatskoglagoljskih tekstova u misalu, a osobito u brevijaru. Uz Levakovića rusificiranju glagoljskih misala i brevijara pridonio je i teolog Ivan Paštrić, a u 18. stoljeću do kraja su glagoljske bogoslužne knjige rusificirali jezikoslovac Matej Sović i jezikoslovac i zadarski biskup Matija Karaman. Svi su oni bili uvjereni da je ruska redakcija crkvenoslavenskog jezika jedina prava redakcija.

¹³ Z. VINCE, 1995.

¹⁴ I. GOSTL, 1998, 55-81.

Tako su do Parčića u 19. st. došli posve rusificirani glagoljski misali i brevijari.¹⁵

Dragutin Antun Parčić bio je dubinski poznavatelj hrvatskoga glagoljaštva. Zato nije čudno da je on bio i najprikladnija osoba koja će glagoljsku knjigu vratiti njezinim izvorima, tj. ćirilometodskoj tradiciji i hrvatskoj redakciji starocrkvenoslavenskog jezika, onoj redakciji na kojoj je pisan i hrvatski Prvotisak – *Misal 1483*. Razumije se da je Parčić izvršno poznao taj misal i po njemu je počeo priređivati novi hrvatskoglagoljski misal. Parčić je svoj misal počeo priređivati u Rimu i 1890. počelo je slaganje misala, a dotiskan je u siječnju 1893. I kao što je hrvatski Prvotisak 1483. za svoj predložak imao Misal krbavskoga kneza Novaka iz 1368., tako je i *Parčićev misal 1893.* imao za predložak *Misal 1483.*, a tiskan je na 410. obljetnicu hrvatskoga Prvotiska. Svojim misalom Parčić je konačno hrvatsku glagoljsku liturgijsku knjigu vratio tradiciji i oslobodio je rusifikacije, ali je ujedno taj misal značio i dostojan konac višestoljetnoga hrvatskoga glagoljizma. Parčićev misal doživio je još izdanja 1904. (pretisak) i 1906. (2. izdanje), a prema tome misalu izdao je godine 1905. misal češki slavist Josip Vajs. Josip Vajs izdao je prema Parčićevu misalu i starocrkvenoslavenski misal godine 1927., ali taj je misal uglavnom tiskan latinicom. Zato je dobro rekao Josip Tandarić kako je "Parčićevo izdanje misala 1893. bilo ... umnogome, pa i u slovima, vraćanje na izvore, ali na žalost u isto vrijeme i častan završetak četiristogodišnje glagoljaške tiskarske tradicije."¹⁶

Matičin kalendar za 2003. s nazivom *Glagoljaško blago Like i Krbave* svakako nas je svojim bogatim sadržajem – i slikovnim i tekstovnim – na najbolji mogući način potaknuo i da se sjetimo dviju znakovitih kulturnih i nacionalnih obljetnica: 520. obljetnice hrvatskoga Prvotiska – *Misala 1483.*, i 110. obljetnice *Parčićeva misala 1893.*

¹⁵ V. JAGIĆ, 1913, 45-53.

¹⁶ J. TANDARIĆ, 1971, LXI.

Literatura

- Mile BOGOVIĆ, Takozvani Glavinićev opis Like i Krbave iz godine 1696., *Zvona*, 3, 1901a, 5; ISTI, *Croatica Christiana Periodica*, 15, 1991b, 5 br. 27.
- Mihovil BOLONIĆ, Crkveni patronat na području senjsko-modruške biskupije, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973.
- Mladen BOŠNJAK, Prva hrvatska tiskana knjiga, *Misal 1483*. (pretisak), Zagreb, 1971 (dodatak)
- Josip BRATULIĆ, Kosinj, *Leksikon hrvatske glagoljice*, Zagreb, 1995, 109.
- Stjepan DAMJANOVIĆ, *Glagoljaško blago Like i Krbave, Kalendar 2003*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003.
- Julije DEROSI, Problematika hrvatskoga Prvotiska, *Marulić*, 2, Zagreb, 1984.
- Julije DEROSI, Problematika hrvatskoga glagoljskog brevijara iz godine 1491., *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992.
- Igor GOSTL, *Dragutin Antun Parčić*, Zagreb, 1998.
- Vatroslav JAGIĆ, Hrvatska glagolska književnost, Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Od humanizma do potkraj XVII. stoljeća, Zagreb, 1913, 45-53.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Kosinj, kolijevka štamparstva slavenskog Juga*, Zagreb, 1960.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, Glagoljaška štamparija XV – XVI stoljeća Kosinj – Senj – Rijeka, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966, 167-308.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, O mjestu tiskanja ovog Misala, *Misal 1483*. (pretisak), Zagreb, 1971 (dodatak)
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, *500. obljetnica Kosinjskog misala, prve hrvatske tiskane knjige, 1483 – 1983*, Zagreb, 1983.
- Leksikon *ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, ur. A. Badurina, Zagreb, 1979.
- Radoslav LOPAŠIĆ, *Dva hrvatska junaka – Marko Mesič i Luka Ibrišimović*, Zagreb, 1888.
- Anica NAZOR, Otvorena pitanja oko nastanka Misala iz 1483. godine, *Misal 1483*. (pretisak), Zagreb, 1971 (dodatak)
- Anica NAZOR, Brevijar po zakonu rimskoga dvora / 1491., *Brevijar 1491*. (pretisak), Zagreb, 1991 (dodatak)
- Dragutin A. PARČIĆ, *Rječnik hrvatsko – talijanski*, 3. izd, Zadar, 1901.
- Stjepan PAVIČIĆ, Bužani, *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942, 563.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Brevijar, *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1956, 200; ISTI 1969, 15.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Hrvatska književnost srednjega vijeka, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 1, Zagreb, 1969.
- Josip TANDARIĆ, Grafički znakovi našega Prvotiska, *Misal 1483*. (pretisak), Zagreb, 1971 (dodatak)
- Josip TANDARIĆ, Hrvatskoglagoljski tiskani brevijar iz 1491., *Brevijar 1491*, (pretisak) (dodatak)
- Zlatko VINCE, Leksikograf Dragutin Parčić u svojem vremenu, Dragutin Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, 3. izd., Zadar, 1901 (pretisak), Zagreb, 1995 (dodatak)

DER KALENDER VON "MATICA HRVATSKA" UND ZWEI BEDEUTENDE
JAHRESTAGE

Zusammenfassung

Aufgrund des *Kalenders 2003* der Kroatischen Kulturvereinigung "Matica hrvatska" (*Glagoljaško blago Like i Krbave* – Glagolitischer Schatz von der Lika und Korbava) mit Reproduktionen einzelner Seiten der bekanntesten glagolitischen Handschriftskodexe des 14., 15. und 16. Jhs. (Messbücher, Breviere und Sammelbände) und mit Texten von Stjepan Damjanović, erwähnt der Autor dieses Artikels zwei bedeutende Jahrestage der gedruckten glagolitischen Kodexe: den 520. Jahrestag der kroatischen Inkunabel (editio princeps) *Misal 1483* (Messbuch aus dem Jahre 1483) und den 110. Jahrestag des Parčić's Messbuches aus dem Jahre 1893.

In diesem Artikel werden wesentliche Merkmale beider Messbücher im Kontext des kroatischen handschriftlichen und gedruckten glagolitischen Komplexes analysiert.

"MATICA HRVATSKA" CALENDAR AND THE TWO IMPORTANT ANNIVERSARIES

S u m m a r y

Based on the Croatian cultural association "Matica hrvatska" Calendar 2003 (*Glagolitic riches of Lika and Krbava*) with the reproductions of some pages of the best known Glagolitic codices from the 14th, 15th and 16th centuries (missals, breviaries and miscellanies), then the text written by Stjepan Damjanović, the author of this work refers to the two important anniversaries of printed Glagolitic codices: the 520th anniversary of the Croatian incunabulum (editio princeps) the Missal 1483 and the 110th anniversary of Parčić's Missal from 1893. In this work the essential characteristics of both missals are analysed in the context of the Croatian hand-written and printed Glagolitic complex.